

Přednáška č. 3 - Architektura, malířství, sochařství, užité umění

Unia lubelska 1569 – oficiální spojení Polského knížectví s litevským

Liberum veto 1668 – právo v Sejmu, každý účastník může zablokovat schválení navrhovaného zákona

V 16. století ještě pokračuje renesance a gotika.

Od 60. let se začíná objevovat manýrismus. Manýrismus je reakcí na renesanci s jejími klasickými, klidnými, jasnými tvary. Renesance je charakteristická návratem k antice. Zájem se od Boha, víry obrací k člověku, k jeho potřebám a radostem. Manýrismus se oproti střízlivé renesanci vyznačuje sklonem k přebujelé ornamentalistice. Od renesančního dalo by se říct ohledu k funkci si manýrismus libuje v přehnané zdobnosti, okázalosti. Renesance je stylem exkluzivním. Posledním univerzálním stylem byla gotika, poté stále častěji vznikají více méně lokální varianty, až v 2/2 19. století prakticky zanikají, tj. směšují se.

Vývoj uměleckých stylů (včetně architektury) je ve velké míře veden negací předchozího. Ze stávajícího stylu vždy některé prvky začnou vzbuzovat nelibost až odpor, a proto jsou nahrazovány nejčastěji opakem.

Styly spolu koexistují; nikdy není možné říct, kdy jeden začíná a kdy končí. Jsou jen plynulé přechody. Styl je vždy zobecněním na základě výběru určitých prvků.

Na konci 16. století se začíná objevovat baroko, které dobu svého rozkvětu prožívá v století následujícím.

Centrem státu, a tím i umění je stále Krakov, i když Zikmund III. přemístil hlavní město do Varšavy 1595.

Jan Michałowicz, působil hlavně jako sochař, vytvářel náhrobky v Wawelské katedrále. Pro polskou architekturu jsou typické dvoupatrové náhrobky; nad sebou jsou zobrazení např. manžel a žena, otec a syn.

Santi Gucci, pocházel z Itálie

hlavní díla: Pałac Myszkowskich v Książ Wielki; kaple a knihovna zde stojí po obou bocích hlavní budovy jako symboly renesančního pojetí víry a rozumu.

Guicci založil během života velkou dílnu, byl schopný organizátor, dnes bychom řekli podnikatel, a dokázal vydělávat. Po jeho smrti dílna pokračuje.

Budovaly se hlavně náhrobky, vnitřky kostelů, domy, oltáře, náhrobní desky.

Z materiálů se používal hlavně kámen, odlitky z bronzu.

Vedle Krakova významnými centry umění byl Gdaňsk a pruská města Elbag a Toruń.

Krakov je ovlivněn hlavně italskými centry, méně německými, do Gdaňsku přicházeli hlavně umělci z Holandska. Živý byl námořní obchod; lodě přivážely luxusní zboží ze zahraničí (keramika, tkaniny, nábytek) výměnou za zboží z Polska.

V Gdaňsku žili převážně cizinci: Nizozemci, Němci, Skandinávci, Skotové – památkou na jejich pobyt jsou např. názvy ulic (Nowe i Stare Szkoty)

Vlivy z Nizozemí zde byly interpretovány a vkomponovávány do místních tradic, z čehož vznikla specifická varianta nizozemského stylu.

V pol. 16. stol. Začal Gdaňsk rychle bohatnout, a tím pádem stavět více nových budov a zdobit ty stávající. Výsledkem toho bylo, že stavby v Gdaňsku byly mnohdy krásnější než v Amsterdamu.

Městským architektem, který projektoval mnoho staveb, byl Hans Kramer. Dalším významným architektem byl Antoni Opbergen, hl. dílo: Wielka Zbrojownia.

Velkou dílnu ve městě měl Wilhelm van den Blocke, zaměstnával v ní několik desítek osob; tvořil převážně kompozice děl. Dílo: výzdoba městských bran.

V Gdaňsku byl v 2/2 16. století vybudován velký obranný systém města (brány, zdi, valy). Jeho účel je zřejmý, obránit město proti nájezdům nepřátel.

Varšava je zatím nevelkým městem. Na významu teprve začíná nabývat, budují se paláce, zámek.

Dalším kulturním střediskem se kolem 1600 začíná stávat Lvov. Přicházelo tam hodně stavitelů, projektantů sochařů hlavně z pomezí Itálie a Švýcarska.

Významnou stavbou je pravoslavná katedrála (Woloska), stavěna v rozmezí 1573-1631 ve třech etapách: jako první samotná katedrální loď, poté zvonice a nakonec Kaple Třech svatých. Typická kopule pravoslavných kostelů. Východní část Rzeczypospolité byla pravoslavná.

Arch. Andrzej Bremer postavil kapli Boimů (kaplica Boimów) 1609-1617.

Spolu s rozvojem Lvova se mění i jeho okolí. Bohatí šlechtici stavějí venkovská zámecká sídla, ty jsou však často ničeny tureckými nájezdy.

Charakteristickým jevem od renesance je činnost mecenášů. Umění vzniká především na zakázku, ať je to architektura, sochařství, či malířství.

V tehdejší Rzeczypospolité neexistovalo řídicí centrum. Král měl samozřejmě svůj význam, ale vedle něho bylo mnoho vlivných a bohatých šlechticů, kteří prostřednictvím svých peněz mohli kolem svých dvorů soustředit mocnou kulturní společnost.

Např. Jan Zamoyski, politik, vojenský velitel, magnát, všestranně vzdělaný. Spolu s italským architektem Bernardem Morando navrhl plán ideálního města. Projekt vznikl v letech 1581-1583. Samotné město, které dostalo jméno Zamość, bylo budováno do půli 17. stol. V něm mj. vznikla i slavná Akademie, o níž bude ještě řeč. Město bylo stavěno podle dvou hlavních kritérií: dobré opevnění a funkčnost podle ideálu symetrie a užitečnosti. Ve městě povstalo i několik kostelů různých vyznání – katolického, ormaňského, řeckého, pravoslavného.

Kolem 1600 se formuje řezbářsko-malířský typ, který východní umění provází dodnes – ikona. Jinak v malířství 2/2 1600 stol. Panuje krize, která souvisí s reformací a protireformací.

Sarmatismus se objevil v době baroka a nesl s sebou barokní antiteze. Vedle nestřídmosti, hulvátství a zbedněnosti přinášel i specificky polský typ kultury v architektuře, už zmíněném oblékání, lásku ke svobodě.

Postupem času (tj. v průběhu 17. stol až do 18.) stále více převažovaly rysy negativní. Šlechta se uzavírala na venkově, na Sejmech byl každý nový návrh přijímán s nedůvěrou, ba jako útok na šlechtická privilegia. Vyvrcholení všech negací nastalo za saského období (1/2 18. stol.), které je pověstné anarchií, zpátečnictvím, opilstvím.

Situace se začala zlepšovat během práce osvícenců v 2/2 18. stol., ale pak přichází dělení Polska (rozbiory) a i na dlouho konec polského státu.

BAROKO

Stejně jako renesance bylo také baroko zpočátku exkluzivním stylem, ovšem velmi rychle se rozšířilo na jedno století ovládlo Evropu.

Jak jsme řekli, bylo baroko odpovědí na manýrismus. Pokud měl manýrismus elitní a intelektuální charakter, cenil především koncepci, jemnost a technickou dokonalost (virtuozitu), tak baroko bylo stylem emotivním a v jistém smyslu rovnostářským, odvolávalo

se spíše na city než intelekt; pózu a expresivní působivost stavěl nad rovnováhu a řemeslné provedení.

Baroko je nerozlučně spojeno s Jezuitou a protireformací. Ti přišli, aby upevnili postavení katolické církve a potlačovali reformaci (především luteránství). V každém státě se snažili využívat ke svým cílům a k působení místní tradice.

V 17. stol. na polských zemích vzrůstalo přesvědčení, že Poláci mají nejlepší stát na světě a nejdokonalejší státní zřízení, což byl začátek pádu.

Baroko přicházelo do Polska přímo z Říma, jeho podoba je jiná než ve Francii a Německu, kde Jezuité kladli důraz na místní tradice, tj. prosazovali neogotiku.

Jezuitští architekti Giovanni Brizio, Giovanni Maria Bernardoni

Jezuité bránili katolicismus nejen mečem, nýbrž i kostely a kolegií, které stavěli.

V Krakově kostel sv. Petra a Pavla na ul. Grodzké. Byli též štedří mecenáši.

S příchodem baroka se začíná prosazovat idea jednoty architektury a krajiny, tj. harmonické posazení staveb do konkrétního prostoru, tzv. barokní krajinaotvorba.

Jako stavební materiál se začíná objevovat černý mramor, známý už 50 let, avšak teprve nyní získává plnou oblibu. Černá barva byla populární i v oblékání, protkaná stříbrnými nitěmi představuje kontrast, který je tak charakteristický pro baroko, i poezii.

Mecenáši, kteří si nechávali stavět paláce, vtiskali stavbám osobní pečeť. Podle zálib, požadavků.

Zmiňovali jsme se již o Janu Zamoyském z minulého období. V baroku se setkáváme např. s těmito bohatými rody a mecenáši: král Zikmund III Waza, Mikołaj Wolski, Radziwiłłowie.

Architekt Zikmunda III Giovanni Batista Trevano postavil západní křídlo Wawelského zámku, které vyhořelo. Zikmund III budoval nejen shořelou část Wawelského zámku, ale současně i varšavský (hl. město bylo přemístěno z toho důvodu, že po uzavření Lubelské unie se Rzeczpospolita rozšířila a Varšava byla více v centru).

Dalším projektem Trevana byla mj. Kalawaryja Zebrzydowska. Vznikla jako klášterní komplex s kostelem, okolo byl pak postavena síť kapliček, které představovaly cestu Ježíše Krista na Golgotu.

½ 17. stol. znamenala i přes válečné konflikty a nestabilitu rozkvět literatury a osídlení mnoha pustých míst.

Malířství

Tomaso Dolabella (1570-1650), 1598 přišel do Krakova, průměrný malíř, pro Polsko však nadprůměrný.

V Krakově bylo v té době napočítáno 240 malířů (40 zahraničních, převážně z Německa); kvantita se však nepřeměňovala v kvalitu.

V Gdaňsku byla situace mnohem lepší, holandské vlivy. Např. Bartołomiej Strobel, vzdělání nabyt v manýristickém prostředí rudolfínské Prahy.

Co se týče posledních věcí člověka, je pro období baroka charakteristické, že přestaly být zadávány velké náhrobky a těžiště se přeneslo spíše k vystrojení honosného pohřbu. Jde to ruku v ruce s barokní zálibou v okázalosti, slavnostech a karnevalech.

Významnou památkou je Kolumna Zikmunda III v Varšavě, postavena 1644, financována synem Zikmunda Władysławem IV

DOBA ZRALÉHO BAROKA 2/2 17. stol.

V polovině 17. století dopadají na I. Rzeczpospolitą různá neštěstí: ničivé války, nájezdy Švédů, a z toho plynoucí ekonomické vysílení.

Vzniká první opera v Polsku, založil a podporoval ji Władysław IV

Dalším významným mecenášem byl Stanisław Herakliusz Lubomirski (osvícený člověk, vynikající básník i myslitel, navíc královsky bohatý). Do Polska přivedl Tylmana z Gamenen, největšího architekta 17. stol. v Polsku. Narodil se 1632 v Utrechtu, studoval na různých místech Evropy, až se v Londýně potkal s Lubomirským.

Nejdůležitější dílo je palác ve Wilanowie, což je vesnice nedaleko Varšavy. Ta se nejprve jmenovala Milanów, pak byl název podle tehdejší módy poitalštěn na Villa Nuova, a nakonec zase zpolštěn na Wilanów. Palác byl stavěn podle příkladu Versailles Ludvíka XIV pro mecenáše Jana III, pozdějšího krále Polska.

Na přelomu 17. a 18. stol. slábnou umělecké vlivy Itálie, a v Polsku se hledí i do jiných koutů Evropy, Francie, Německa. Souvisí to i s tím, že králové pocházejí z Francie, nebo tam mají rodiny.

U Poláků se dlouho neprojevoval v umění vztah ke smrti jako u ostatních evropských národů, neobjevují se pocity strachu ze smrti, anebo zase přímo fascinace smrtí, hrůzou a hnusem.

Dlouho se nesetkáváme s tanci smrti a na obrazech s rozkládajícími se mrtvolami na náhrobcích. Tyto pocity se objevují teprve po válkách a neštěstích na konci 17. stol.

Známý je obraz Taniec śmierci, který se nachází v krakovském kostele bernardinů. Na obrazech tohoto typu se zpodobňují živí s mrtvými, jde o neustálé pohrávání si s myšlenkou, že zemřou všichni bez rozdílu. V Polsku na tyto obrazy byli přidáváni i kněží a často i Turci a Židé jako nevěrci.

Pod obrázkem ze zmíněného obrazu Taniec śmierci např. stojí: „Wszak kanony zakazują nichże księża nie tańczą, a wyście święci kapłani gwałtem w ten taniec zabrani.“ S. 187.

Z ukázky je vidět, že poetiku Tanců smrti doprovází i specifický humor.

Na obrazech byli zobrazováni hříšní lidé, kněží, pijáci, šizuňkové, zloději, prostitutky, ...

Ze sochařů byl významný Andreas Schluter (1659-1714), narodil se v Gdaňsku, dělal sochy a dekorace na zámek ve Wilanowie. Stejně jako se objevila v malířství, přechází teď fascinace smrtí i do jiných odvětví: sochařství, ve velké míře literatura.

V pozdním baroku přichází intenzivněji ke slovu myšlenka kompozice staveb s přírodou, do níž jsou zasazeny, a úprava krajiny samotná – barokní krajina tvorba. Bohatí magnáti a šlechta pokračují v budování svých venkovských sídel (sarmatyzm). Vlivy přicházejí i z Francie, o slovo se hlásí sentimentalismus J. J. Rousseau, idylizování venkovského života. Často se uplatňuje model uspořádání park – palác – nádvoří – město. Obr. 162-165.

Ve východní části Polska (stejně jako na Slovensku, Ukrajině, Rumunsku) se těší velké oblibě dřevěná architektura, zvláště kostely.

Malířství

V Polsku 2/2 18. stol. není úroveň malířství stále příliš dobrá. Nepřichází již ani mnoho zahraničních umělců. Za zlepšení situace by se dala považovat žádost dvanácti malířů cechu krakovského z roku 1745. Žádost se obrací ke krakovské akademii s prosbou o ochranu. Bylo

jí vyhověno a tím začíná spolupráce umělců s vyššími školami, zárodek ASP (Akademia Sztuk Pięknych).

Pokračuje se v rozvíjení myšlenky integrálního díla; v jednom uměleckém díle se mají spojit různé umělecké obory, od architektury, malířství, sochařství, až k řezbářství, štukatérství. Uplatňována byla zvláště při stavbě kostelů a paláců (např. obrazy se přestávají omezovat na uzavřený prostor rámu, ale pokrývají celé stropy).

Přicházelo mnoho malířů i z Čech, Moravy a Slezska. Např. Jerzy Wilhelm Neunhertz (1689-1749; vnášel světské motivy).

Sochařství

V tomto oboru prožívá velký rozkvět Vilnius; nemálo se k tomu přičinila katastrofa z roku 1737 – požár města. Dřevěné vybavení kostelů shořelo a městská rada chválila ustanovení, že od této chvíle mohou být zdobeny pouze nehořlavými materiály. Následkem nedostatku vhodného kamene k sochání se hojně začalo rozmáhat štukatérství; tvořila se tak architektura v architektuře, a posilovala myšlenka integrálního díla.

V 18. stol. se začíná oživovat i Lvov; kolem poloviny stol. se tam nezávisle na sobě objevilo několik dobrých sochařů, např. Jan Jerzy Pinzel

V oblasti užitého umění se mnoho věcí jako tkaniny, koberce, zlatnické výrobky už vyrábí na území Rzeczypospolitej, poněvadž import se prodražuje.

Neocenitelným zdrojem informací o kultuře a zvycích 18. stol. je kniha: Jędrzej Kitowicz: Opis obyczajów za panowania Augusta III. Pro 17. stol. jsou to Paměti Jana Chrystosoma Paska.

KLASICIZMUS

Byl normální reakcí na přebujelé formy pozdního baroka.

Klasicismus se vyznačoval hledáním klidné důstojnosti a harmonie forem, návratem k antice. Opakuje se tedy situace podobná renesanci, avšak s tím rozdílem, že vědomosti o antice jsou již mnohem větší (Amadeus – oblečení ještě vymodelované, komplikované, špelo ke zjednodušení).

Klasicismus se spojuje s dobou panování Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795). Tento osvícený panovník oživil v Polsku „scénu“, pozval mnoho umělců. Byl dobře vzdělaný a rád se obklopoval dobrými uměleckými díly (v mládí mj. milenec Kateřiny Veliké). Jestliže učinil mnoho pro umění, v politice již byl rozkolísanější a ne vždy důsledný.

Konstytucja 3 Maja z roku 1791 tvoří základ novodobého polského státu (druhá v Evropě po Francii). Dlouho však nevstoupila v platnost, protože záhy přicházejí druhé dva rozbiory, které fakticky mažou Polsko z mapy Evropy.

Na přelomu 18. a 19. století se zlepšuje situace se vzděláním, své ovoce začínají přinášet snahy osvícenců. I situace umělců se mění, nejsou již vázáni cechy, ale vystupují jako volní lidé. Vedle tradičních mecenášů (bohatá šlechta, magnáti, církev) začíná působit kulturní politika státu.

Začíná se budovat národní vědomí národů (u nás Národní obrození), a tím často i nacionalistické tendence.

Klasicismus zhruba do 1/2 19. století.

Jako první zmodernizoval Poniatowski královský zámek ve Varšavě.

Začíná se rozvíjet urbanizace města, povstávají první činžovní domy. Významné rody, které podporují umění v té době, jsou Czartoryscy, Lubomirscy, Radziwiłłowie.

Poniatowského architekti např. Efraim Szreger (1727-1783)

Etymon Bogumił Zug (1733-1807)

O architektuře vznikají i teoretické práce např. Piotr Chrystian Aigmer: Rozprawa o guście w ogólności, a w ściągłości o architekturze; Sebastian Sierakowski (1743-1834): Architektura obejmująca wszelki gatunek murowania i budowania 1812.

Polsko ovlivněno francouzskými architekty jako Soufflot, Rondelet, Ledoux.

V Varšavě povstává např. Pałac Staszica, který staví Antonio Corazzi (do Polska ho pozval právě Staszic, mimochodem organizátor veřejného života, zasazoval se o školství)

I přes napoleonské války se hodně staví (hojně buduje na venkově) a rozvíjí se průmysl. Vznikají nové silnice, na nich „pošty“ (zájezdni hostince se stájami pro koně), ve městech se upravují náměstí, hlavní ulice, radnice, jatky, školy, na venkově hospodářské budovy, stáje stodoly, sýpky. Dále stavby obranné, průmyslové.

Výrazným sochařem té doby je André Jean Le Brun (1731-1811).

V oblasti užitého umění se vývoj posouval směrem od manufakturní výroby k tovární. Stále více se prosazovala „sériová výroba“. Projektant navrhoval modely, které pak do značné míry zhotovovaly stroje. Mizela tak neopakovatelnost. Rukodílo si však udržovalo stále své místo. Nekladl se také již takový důraz na přepych, spíše na užitečnost, tj. předměty měly v první řadě usnadňovat život. Dalo by se říct demokratizace umění.

Např. firma FRAGETA, která pracuje ve Varšavě dodnes (s přestávkou 2. světové války), nabízela na svém propagačním letáku: „veškeré předměty k ozdobě a užitku v kostelech sloužící, předměty ke svícení, kompletní kávové a čajové servisy, karafy na víno, mísy na polévky, ovoce, vázy na květiny. Dále cukřenky, košíčky na cukroví, samovary, tácy, talíře, misky, servisy na likéry, ocet, olivy a všechna jiná domácí náčiní. Prostředky toaletní, zrcadla, džbánky, hrnky na vodu, nádobky na holení, štetěčky, vlasové kartáče, jako též příbory stolní i na desert“.

ROMANTIZMUS A POČÁTKY HISTORIZMU

Zatímco v západoevropských centrech se začínaly rozvíjet myšlenky umění jako autonomní oblasti, tzv. l'art pour l'art, v Polsku umění slouží především cílům patriotickým, má to souvislost s politickou situací. Většina země se nachází pod vládou cizích národů.

Svrchovaně se to naplňuje především v literatuře příklonem k tradici, zdůrazňováním tradice (obnovování lidových forem v poezii), folkloru, touhou po získání ztracené samostatnosti. Viz Mickiewicz: Dziady (zbásnění rituálů)

V architektuře se to už z podstaty nemůže projevat tak markantně, ale i tam se hledají vzory v polské minulosti, ale už ne jako témata, ale spíše jako pokusy o jejich novou adaptaci, interpretaci, návrat do středověku, obecně ke gotice, přicházely anglické vlivy s módou na zámky, upírů, dramatických lásek, v románu tzv. gotický román

V Polsku se během historie vytvořily 3. tradice:

- první byla tradice sarmatská, nejsilněji, poněvadž přirozeně národní, usilující navázat na národní dědictví nebo to dědictví přetvářející podle vlastních představ (konzervativní, progresivní větev)
- druhým činitelem vyplývajícím z tradice byly barokní inspirace, tj. polské interpretace západních uměleckých vlivů. Mluvili jsme např. o Michałowském, který byl hodně ovlivněn rubensovským malířstvím. Barokní tradice se projevovaly hojně i v lidovém umění (lidová poezie, tj. říkadla, veršovánky, pohádky), lid přenáší slovesnost ústně
- třetí faktor souvisí se samotným klasicizmem, oba styly (romantizmus, klasicizmus) existovaly prakticky vedle sebe, a společný jim byla např. jistý způsob exaltace, sklon k sentimentalismu a patosu, každému ale jinak.

Na polských zemích působil např. německý architekt Karl Friedrich Schinkel, známý a uznávaný po celé Evropě, autor paláce v Kórniku.

Z polských architektů asi nejznámější byl Adam Idzkowski (1799-1879)

Negotické formy má budova Collegium Novum, hlavní administrační budova Jagelonské univerzity, 1883-1887 od architekta Felixe Książarského.

Malířství

Přestává být doménou mecenášů, tj. krále, církve, šlechty a magnátů, nýbrž stále více uměním bytů a galerií, umělci jsou svobodnější. Nově se oceňovaly žánry, vedle historických témat a portrétů se pěstují ve větší míře žánry dříve zavrhané jako krajinářství, malířství každodennosti, zátiší (martwe natury).

Žák Norblina Alexander Orłowski

Umělecké řemeslo

Pokračuje posun od manufakturní výroby k tovární, mění se také hodnocení výtvorů, vytvářejí se na rozlišení termíny: umělecké řemeslo, umělecký průmysl, užité umění, ... O vyzdvížení těchto dříve pomíjených výtvorů člověka se zasloužil na přelomu 19. a 20. stol. vídeňský historik umění Alois Riegel.

Nemalý význam přitom měla grafická reprodukce (fungující ostatně už od 15. stol.). V r. 1798 vynalezl Alois Senefelder techniku litografie, která značně usnadňuje přenášení kreseb na grafické zařízení a tím její tisk.

Někdy v pol. 19. století se v měšťanských vrstvách objevuje styl s názvem Biedermeier, přichází z Německa, která hlásá útulnost, sladké krajinky, těžké a pohodlné pohovky.

Pro zajímavost: v první polovině 19. století se značné oblibě začaly těšit kapesní hodinky, obyčejně zdobené různými motivy.

AKADEMIZMUS, HISTORIZMUS, EKLEKTIZMUS, MŁODA POLSKA

Od poloviny století se styly, módy začínají stále rychleji měnit, přichází dezorientace, objevují se kritické hlasy.

Styl, který se do značné míry stal univerzálním, byla secese. V různých zemích nese různá jména, v Anglii Modern Style, Francii L'Art nouveaux, ve Vídni (i u nás) secese, název secese se používal i v Polsku, ale převládlo označení Młoda Polska.

Polská verze však měla charakter striktně národní. Souvisí to s touhou po samostatnosti. Mesianizm

Architektura

Projevuje se technická revoluce, vedle železa se staví také z oceli, později cementu a betonu.

Staví se tradičně kostely paláce, ale nejpotřebnější jsou byty pro masu lidí, které přicházejí do měst, anebo města rovnou tvoří: Łódź vznik 1823, 1860 již nad 100 tisíc lidí, město textilního průmyslu.

Nové městské čtvrti vyrůstaly za městskými hradbami. Symbolem doby se stává činžovní dům, zdokonalují se veřejné budovy, buduje kanalizace. Protože ve městech teď jsou na domech viditelné hlavně fasády, klade se na jejich výzdobu největší důraz.

Na východě, pod ruskou okupací se manifestuje jako součást ideologie ruský styl stavitelství, v Prusech německý (Vratislav), hlavně v ornamentice. Stále více se dbá na znalosti historie umění, v roce 1882 vzniká na UJ katedra historie umění.

Architekt Jan Zawiejski staví v Krakově Teatr im. Juliusza Słowackiego, což je zmenšená verze pařížské opery architekta Garniera.

Nejoriginálnějším architektem byl Teodor Talowski, prekurzor Młodoposké architektury, líboval se v množství rozmanitých ozdob.

Styl stavby záleží stále více na vzdělání (kde) a zálibách autora. Podle toho totiž volil stylizaci do různých epoch.

Při stavbě často spolupracují architekti s malíři, tak Pałac Sztuki w Krakowie postavili arch. Franciszek Mączyński a Jacek Malczewski.

Styl zakopiański, průkopníkem St. Witkiewicz (otec Witkacego), dřevěné budovy u léčivých pramenů v Tatrách. Tatry na poč. 20. století centrem umění.

Malířství

V Polsku zaznamenalo v 19. století velký rozkvět. Národ byl pod zábory, a protože Rakousko poskytovalo nejvíce svobody, hl. městem se stává Krakov.

generace malířů, narozená kolem ve 20. letech: Leon Kapliński, Józef Simmler, Juliusz Kossak, Henryk Rodakowski.

generace: Jan Matejko (1838-1893), sahal do historie, kde si vybíral témata komplikovanější, jejichž prostřednictvím by mohl reflektovat současnost

Byl synem českého imigranta a krakovské měšťanky Rossberg. Patriot každým coulem.

Fyzická podoba: malý, škaredý, shrbený. Na svých obrazech uvažuje o polských dějinách a tvoří jejich svébytný obraz. Tadeusz Chrzanowski ho považuje za snad nejlepšího polského malíře. Již za života se těšil velkému uznání.

Dílo: např. Stańczyk

Jeho souputník Artur Grottger (1837-1867), žil ve Vídni, kde se živil kresbou a ilustracemi časopisů. Stvořil to, co bylo pro Poláky té doby nejpotřebnější – velkou vizi národního dramatu, zachycoval bitvy, martyrologii.

(ukázky od s. 362)

Neosarmaté: Józef Chelmoński – Targ na konie w Bałcie, Józef Brandt – Obóz tatarski, Alfred Wierusz-Kowalski – Wilki napadające sanie. Všichni tři milovali malovat koně.

Výběr: bratři Maksymilian Gierymski – Patrol powstańczy, Aleksander Gierymski – Altana. Začínají se projevovat vlivy impresionizmu.

Krakovští krajináři: Leon Wyczółkowski, Jan Stanisławski – Pejzaż zimowy (malíř vlastní koncepce – impresionista)

V 2/2 19. století je v Polsku centrem malířství krakovská akademie, malíři se jezdí vzdělávat do Mnichova (který však postupně ztrácí svou slávu) a hlavně do „města světla“ Paříže.

Výjimkou – protože žena – je Olga Boznańska, dožila v Paříži, samotná a opuštěná.

Nejoriginálnějšími zástupci Mladého Polska jsou Jacek Malczewski, Stanisław Wyspiański, Józef Mehoffer.

Jacek Malczewski, žák Matejki, krátce studoval v zahraničí, nakažený polskostí, specificky kreoval polskou krajinu a měl značný vliv na následující malířskou generaci.

(kdo by se chtěl dozvědět více, viz studii Kazimierz Wyka: Thanatos i Polska, 1971)

Stanisław Wyspiański, dramatik, malíř, kritik, grafik, ilustrátor, scénograf. Za svůj nedlouhý život toho vytvořil mnoho. Vedle divadelní hry Wesele, která vešla do hloubi polského kulturního vědomí, např. vitráž v františkánském kostele v Krakově Bóg ojciec stwarzający świat.

Poslední, o němž se zmíníme, je originální malíř a kreslíř Witold Wojtkiewicz. Zemřel předčasně na tuberkulózu, pracoval pro umělecké humoristické časopisy. V jeho díle pocit grotesknosti světa, pocit nezniknutelnosti smrti se střídaly s absurdní a beznadějnou vizí světa, např. Kruciáta Dziecięca. Svět loutek a karikatur, které vystupují na divadle.

André Gide mu ještě za života uspořádal v Paříži výstavu, ale bez následků.

(Karol Frycz: O teatrze i sztuce)

Mimořádně od dob Młodej Polski se vytvářejí pro každé divadelní představení samostatná scéna a kostýmy.

Sochařství

Rovněž akademické, historizující.

Teodor Rygiel – autor pomníku A. Mickiewicze v Krakově na Rynku, nepříliš povedené dílo, koncept sochaře byl měněn komisí.

Xavery Dunikowski – Kobieta brzemienna, inspirace Rodinem

POLSKÉ UMĚNÍ OD OBNOVENÍ STÁTU DO III Rzeczypospolité

1. Umění v II Rzeczypospolité (dwudziestolecie)

Ve 20. století se situace umění ještě více komplikuje, nastupuje velké množství různých tendencí, „míšení jazyků“.

Po skončení 1. světové války se Polsko slibně umělecky rozvíjelo. Z politických událostí je zde třeba uvést Cud nad Wisłą, bitva na konci 1. světové války, v níž Poláci zamezili šíření sovětské armády (a tím i revoluční ideologie na Západ). Poláci vyhráli proti přesile taktikou. Po válce se též řeší problémy hranic (např. Těšínsko).

Úspěchy však byly při vytváření administrační struktury, kterou bylo třeba skloubit na třech nepodobných územích. Povedlo se též na vysokou úroveň pozvednout školství; první generace, která tímto novým systémem prošla, byla zabita během 2. světové války.

Oblast umění se dost radikálně dělí na levice a pravici, mezi nimiž vznikají třenice. Levice prosazuje avantgardní proudy. Umělci také dosti hojně začínají vystupovat v různých seskupeních pod vlajkou programů.

V uměleckých školách se vedle tradičních disciplín rozšiřuje výuka na architekturu interiérů, projektování průmyslových forem, památková péče (restaurátoři jsou také již zaměstnanci státu, a ne pouze milovníci umění).

Už během 1. světové války bylo mnoho památek i celých měst poničeno. Stavěl se znovu např. Kalisz, zničený pruskými vojsky (už 1915 vyhlášen konkurz, vyhráli ho Tadeusz

Zieliński a Zygmunt Wójcicki, kteří ho obnovili 1919-1929). Zničen byl např. i Kazimierz Dolny.

O všech zničených památkách pojednává kniha – Tadeusz Szydlowski: Ruiny Polski. Ve Varšavě již v roce 1915 vzniká katedra architektury, kde pracují architekti a urbanisté Tadeusz Tołwiński.

Obnova země přinesla spolu s nedávným hledáním „národního stylu“ v období Mladého Polska, novou vlnu historizmu, pro níž se ustálil název styl dworkowy. Používány začaly být elementy staré architektury jako lomené střechy, arkýře, lodžie, atiky.

První generace architektů, kteří začínají působit po 1. svět. válce, studovala v Petrohradu.

Jsou to: Marian Lalewicz,

Jan Koszyc Witkiewicz (příbuzný dramatika Witkacego) – postavil např. Wysza Szkoła Handlowa

Adolf Szyszko-Bohusz – jeho zásluhou je především rekonstrukce Wawelu, v němž se během války usadilo rakouské vojsko, dále např. budova PKO (Polska Kasa Oszczędnościowa) na ulici Wielopole v Krakově (vedle hlavní pošty) 1925-1926.

Ve dvacátých letech se částečně prosazuje tehdy módní styl Art Deco (název podle pařížské výstavy Arts Decoratifs). Hlavní stavbou v tomto stylu je polský pavilon na výstavě dekoračního umění v Paříži z roku 1926.

Na konci 20. let se objevuje funkcionalismus (mj. jako protest proti jakékoliv zdobnosti v architektuře)

Vlivy přicházejí také z Ruska (konstruktivismus, suprematismus), Německa (Bauhaus), Francie (Le Corbusier).

1930 se skupina architektů s vlastním stylem, tzv. monumentálním J. Czajkowski, T. Stryeński – Dom pod Orłami ve Varšavě.

Vzniká potřeba budovat domy pro chudší vrstvy obyvatel, dělníků, úředníků. Iniciativu v této oblasti vykazuje Warszawska Spółdzielnia Mieszaniowa

Malířství

I v malířství vystupují skupiny.

Formišci, vystoupili 1921, působil v ní např. St. Ignacy Witkiewicz, Leon Chwistek. Umělci hledali teoretické postuláty pro malířství, idea „čisté formy“.

Kapišci, nejdůležitější meziválečná skupina, koloristé, bojovali proti služebnosti umění (l'art pour l'art), trochu pozdě

Velký důraz kladli na barvu, barevnost, iniciátorem kapistů byl Józef Pankiewicz (mj. organizoval stáže do Paříže pro své studenty).

Ve skupině působili Jan Cybis, Hanna Rudzka-Cybisowa, Zygmunt Waliszewski, Artur Nacht Szymborski, Tadeusz Piotr Potworowski, Józef Czapski.

Hlavním cílem kapistů bylo opření obrazu o barvu. Cituji z programu: „Plátno nemusí být dokončené, ale mělo by být rozhodnuté malířsky. Barva, nekoncepovaná na základě stanovené hry, ale jen kopírující barvu přírody nepůsobí malířsky.“s. 418

Obdivovali Cézanna, Bombarda, ze zapomenutí vyzdvihli polské malíře Michałowského, Maksimiliána Gierymského.

Od roku 1930 začal vycházet časopis s názvem Halo – halo, plastycy mówią, přejmenované později na Głos plastyków, který se stal v Polsku nejdůležitějším teoretickým časopisem pro výtvarné umění mezi světovými válkami.

Józef Czapski, člověk-legenda, vynikající spisovatel, esejista, člověk všestranné a pronikavé inteligence, během 2. sv. války byl v zajetí, psal o politice, historii, po válce svázán s pařížskou Kulturou (Czytając, Patrząc). Maloval až do pozdního stáří, dokud neoslepl, zemřel téměř ve sto letech, největší dokonalosti dosáhl právě ve stáří.

Avantgarda

Skupina Blok 1924-1926, stejný název měl i časopis.

1929 ve Lvově skupina Artes, hlavní osobnosti Henryk Staszewski – geometrická abstrakce, Władysław Strzemiński – studoval v Moskvě na inženýrské škole, jako mladý těžce raněn, což ho zmrzačilo na celý život, začal studovat malířství, spojil se s moskevskou avantgardou, která byla tehdy po Paříži druhým nejprogresivnějším střediskem. V roce 1922 přišel do Polska, usadil se Łodzi, kde kolem sebe soustředil skupinu umělců, věnoval se pedagogické činnosti, psal teoretické práce: *Unizm w malarstwie*, 1928, *Teoria widzenia* posmrtně (1958). V jeho díle inženýrské vzdělání architekta odehrálo velkou úlohu. Postuloval obrazy osvobozené od pocitů. „Umělecké dílo nemělo být výrazem nálad a pocitů tvůrce, ale časoprostorové logiky. Byl originálním tvůrcem s vlastní koncepcí. Po 2. svět. válce zanechal unizmu, a inspiroval se válečnými tragediemi. Po nástupu socialismu odstraněn, rehabilitován teprve před pár lety.

Mieczysław Szczuka

Marek Włodarski

Bruno Schulz, spisovatel, grafik (stejně jako u nás např. Rynek), židovského původu. Narodil se v městě Drohobycz na Ukrajině, prožil tam celý život, živil se jako učitel kreslení, během války zastřelen. Ve svých povídkách stvořil vizionářský svět plný fantasmagorií a obsesí.

Tadeusz Makowski,

Originální zjev v malířství, student krakovské ASP, u Mehoffera, Stanisławského, nejprve ovlivněn kubizmem, stvořil vlastní styl, často se u něho na obrazech objevují děti napodobující dětský svět dospělých, vytvářel na obrazech loutkové představení našeho světa. Děti na jeho obrazech působí mile a zároveň děsivě (pichlavé černé oči, hranaté klobouky.

2. Doba po skončení 2. světové války

Mnoho umělců během války zemřelo nebo emigrovalo. Pro historiky umění je umění na emigraci tím těžší zachytit.

Jedním z hlavních úkolů po válce byla oprava Varšavy, její rekonstrukce se stala manifestací národní síly.

Objevila se nová generace umělců, kteří vyrůstali během okupace: v Krakově Tadeusz Kantor, Jerzy Nowosielski, Tadeusz Brzozowski, Kazimierz Mikulski, Andrej Wróblewski. Tato skupina vytvořila Teatr Cricot, kde se slovo vázalo s obrazem; komunisty zastaveno; v roce 1957 obnoveno, obraz se přitom stával stále důležitější složkou představení (*Kurka wodna*, *Umarła klasa*), divadlo se proslavilo v zahraničí. Tadeusz Kantor, hlavní tvůrce, se účastnil každého představení, plnil funkci dirigenta a němého komentátora.

Pro architekty byla velkým vyzváním rekonstrukce zničených budov. Dvě tendence v restaurátorství a) směrem k naprosté věrnosti původnímu dílu, b) samostatná interpretace.

Po 2. světové válce nastoupila doba socrealizmu (do roku 1956), architekti (i ostatní umělci) se ocitli v libovůli úředníků a norem, mnoho umělců vyhozeno ze škol, čistky.

Doktrína socrealizmu byla

- direktivní, tj. nařizovalo, mělo být „národní formou a socialistické obsahem“,
- a restriktivní, tj. ukazovalo, kdo může publikovat a kdo musí mlčet.

Příklady měly být brány ze Sovětského svazu, kde už dlouho dominovalo umění s tzv. realistickými rysy, ve skutečnosti ilustrativně-propagandistické, optimistické v těch případech, kdy se stavěly na odív výsledky socialismu.

Na obrazech a sochách se objevovali nadšení předáci partie a političtí činitelé, umění bylo plné patosu a sebechvály při mobilizaci do války o lepší pracovní výsledky, jedním slovem socialismus.

Příklad, jak má architektura vypadat, dostalo Polsko přímo ze Sovětského svazu – Pałac Kultury i Sztuki w Warszawie.

Malíři malovali skoro jen propagandistické obrazy, usmívající se a šťastné družstevníky, horníky a zvláště předáky partie (Stanin, ...).

Předválečná avantgarda musela přejít do pozadí, Martwe natury, abstrakce, krajinářství (mimo krajin, v nichž jsou posazeny kouřící továrny) nesmějí být vystavovány, panovala cenzura. Avšak naštěstí se situace v roce 1956 uvolnila.

Tendence ve výtvarném umění:

- pokračovali koloristé (Kapiści)
- expresivní umění, které navazuje na válečné prožitky, nesurrealistické tendence, dadaismus; mj. Andrzej Wróblewski, T. Kantor (propagátor nových proudů jako action painting (zakladatel Jackson Pollock), happening)
Tadeusz Brzozowski – skvělý malíř, který se plně věnoval tvorbě, vládl dokonalou technikou, prý příjemný člověk, jakoby opak svých obrazů plných úzkosti, sadomasochistických motivů (ostré předměty, háčky, vnitřnosti)
- individuality
Jerzy Nowosielski, člověk hluboce věřící, inspirován malířstvím ikon, které později zhotovoval sám, intelektuálně se potýkal s náboženskými otázkami, maloval pro kostely, ale se zálibou zachycoval i svlékající se děvčata.
Dalším neobvyklým talentem byl Jan Lubenstein.

V 60. letech byla dosud panující geometrická abstrakce nahrazena abstrakcí typu action painting a informelem.

Přemíra abstrakce v umění však vzbudila protiváhu, opětovný příklon k figurálnímu malířství, „nová figurace“.

Władysław Hasiór, Alina Sapocznikow

Gdaňsk – Pomník Poległych Stoczniovców, 1970, architekt Bogdan Pietruszka; má šanci stát se stejným symbolem jako Kolumna Zygmunta III w Warszawie.

Literatura:

Tadeusz Chrzanowski: Sztuka w Polsce (zarys dziejów), Od I do III Rzeczypospolitej, Warszawa 1998.